

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU”
DIN ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE
„ILARION V. FELEA”
ȘCOALA DOCTORALĂ – DOMENIUL
TEOLOGIE**

**REZUMATUL
TEZEI DE DOCTORAT**

**REVELAȚIE ȘI ISTORIE ÎN GÂNDIREA
SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL**

**Conducător de doctorat:
PR. PROF. UNIV. DR. CRISTINEL IOJA**

**Doctorand:
STOIENESCU IOAN-ALEXANDRU**

**ARAD
2017**

CUPRINS

CUPRINS	1
ARGUMENT	3
INTRODUCERE	5
CAPITOLUL I. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL – INTERPRET AL REVELAȚIEI	16
1.1. Viața și opera	16
1.2. Receptarea gândirii maximiene în contemporaneitate	22
1.3. Dimensiunile teologiei maximiene	35
1.4. Semnificația <i>revelației</i> și <i>istoriei</i> în gândirea maximiană ...	38
CAPITOLUL II. TIMPUL ȘI ISTORIA ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL	41
2.1. Dumnezeu și timpul	41
2.1.1. Transcendența lui Dumnezeu în raport cu timpul	41
2.1.2. Creatorul timpului	46
2.2. Veacul și timpul	50
2.2.1. Timpul ca eon măsurat prin mișcare și eonul ca timp lipsit de mișcare	53
2.2.2. Semnificațiile termenului „veac”	58
2.2.3. Veacurile întrupării și veacurile îndumnezeirii	63
2.3. Creație și timp	73
2.3.1. Temporalitatea creaturilor și atemporalitatea lucrărilor necreate ale lui Dumnezeu	73
2.3.2. Timpul, spațiul și firea creată	76
2.3.3. Triada facere-mișcare-stabilitate	82
2.3.4. Timp și sabbat	90
2.3.5. Transcenderea timpului	93
2.4. Istorie și timp	97
2.4.1. Căderea lui Adam	97
2.4.2. Întrupare și istorie	108
2.4.3. Rațiunile timpului sau ale istoriei	117
2.4.4. Sfântul prooroc Moise ca tip al timpului	121
2.4.5. Jocul providențial al Cuvântului cu lumea	125
2.4.6. Mântuitorul Iisus Hristos – Lumina istoriei	128

CAPITOLUL III. REVELAȚIA SFINTEI TREIMI ÎN ISTORIE ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL	135
3.1. Unime și Treime	135
3.2. Sfatul dumnezeiesc	145
3.3. Dumnezeu Creatorul, Proniatorul și Judecătorul	153
3.4. Rațiunile Providenței și rațiunile Judecății	177
3.5. Creația din nimic	188
3.6. Revelația Treimii în istoria mântuirii a Vechiului Testament	193
3.7. Lucrarea iconomică a Sfintei Treimi prin Întruparea Logosului	199
3.8. Revelație și teologie în Tâlcuirea Sfântului Maxim Mărturisitorul la Rugăciunea „Tatăl nostru”	209
CAPITOLUL IV. REVELAȚIE, ÎNTRUPARE ȘI LEGE	227
4.1. Logos, creație și Revelație	240
4.2. Prezența Logosului în creație și în istorie ca bază a Revelației	242
4.3. Dialectica Revelației maximiene	248
4.4. Tripla întrupare a Logosului	254
4.4.1. Rațiunile lucrurilor și Întruparea Logosului în creație...259	
4.4.2. Rațiunile Sfintei Scripturi și Întruparea Logosului în cuvintele Scripturii	262
4.5. Legea naturală, legea scrisă și legea harului	267
4.6. Superioritatea legii harului față de legea naturală și legea scrisă	271
4.7. Egalitatea și reciprocitatea dintre legea naturală și legea scrisă	275
4.8. Revelație și Lege în urcușul duhovnicesc al omului în istorie	280
CAPITOLUL V. REVELAȚIE, ISTORIE ȘI SCRIPTURĂ	288
5.1. Relația dintre Vechiul Testament și Noul Testament	302
5.2. Revelația prin personalități biblice	307
5.3. Contemplația naturală și cunoașterea lui Dumnezeu	321
5.4. Contemplația scripturistică și cunoașterea lui Dumnezeu.....	340
CONCLUZII	347

SUMMARY	361
BIBLIOGRAFIE	375

CONCLUZII

Prezenta teză de doctorat, intitulată „Revelație și istorie în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul” este structurată în cinci capitole care sunt precedate de un argument și o introducere.

Motivul pentru care am ales această temă cu caracter interdisciplinar este acela de a pune în evidență teologia istoriei sau concepția despre istorie a sfântului Maxim Mărturisitorul și de a arăta faptul că nu numai teologia patristică din Apus se bucură de o teologie a istoriei prin prisma lucrării Fericitului Augustin *De civitate Dei*, care a influențat mult filozofia istoriei, ci și în teologia răsăriteană au existat astfel de preocupări. Dintre Părinții greci, sfântul Maxim Mărturisitorul a adus cea mai mare contribuție în ceea ce privește înțelegerea teologică a istoriei. Consider că analiza istoriei la sfântul Maxim trebuie făcută în legătură cu viziunea sa despre Revelația dumnezeiască, viziune care modelează și care dă o formă clară viziunii sale despre istorie.

În „Introducere” am arătat că scopul tezei de doctorat se restrânge la opera sfântului Maxim Mărturisitorul și constă în identificarea viziunii despre Revelație și istorie a celui mai important teolog bizantin.

Referitor la metoda de cercetare, în capitolul întâi am folosit metoda sintetică, iar în următoarele capitole am folosit metoda de analiză textuală. Pe lângă metoda analitică și sintetică am folosit abordarea problematică care urmărește să identifice în ce măsură Revelația reprezintă soluția pentru înțelegerea viziunii despre istorie a sfântului Maxim Mărturisorul.

Referitor la stadiul actual al cercetării în literatura teologică de specialitate am arătat că Hans Urs von Balthasar este primul cercetător care, în celebra sa monografie din 1941 intitulată *Liturgia cosmică*, s-a ocupat (deși destul de vag) de învățătura sfântului Maxim despre Revelație și istorie. Până în prezent există relativ puține studii care analizează concepția sfântului Maxim Mărturisorul despre Revelație și istorie.

Capitolul întâi, intitulat „Sfântul Maxim Mărturisorul – interpret al Revelației”, este împărțit în patru părți în care am sintetizat următoarele teme: „Viața și opera”, „Receptarea gândirii maximiene în contemporaneitate”, „Dimensiunile teologiei maximiene” și „Semnificația revelației și istoriei în gândirea maximiană”.

Referitor la viața sfântului Maxim am arătat că există două perspective total diferite asupra primelor decenii din viața Mărturisorului. Așa cum este binecunoscut în universul maximologilor, potrivit *Vieților* grecești, sfântul Maxim are o origine constantinopolitană, însă potrivit *Vieții* siriace descoperite în anul 1973 de către Sebastian Brock, sfântul Părinte are o origine palestiniană. Prin urmare, am sintetizat atât ceea ce spune *Viața* grecească, cât și

cea ce spune *Viața* siriacă cu privire la anii de formare a sfântului Maxim.

În ceea ce privește receptarea gândirii maximiene în contemporaneitate am prezentat pe scurt principalele monografii, simpozioane și studii maximiene, începând de la celebra carte apărută în 1941 a lui Hans Urs von Balthasar intitulată *Liturghia cosmică* și am continuat cu prezentarea celor mai importante studii și monografii maximiene apărute până în anul 2015.

În continuare am sintetizat cele cinci dimensiuni ale teologiei maximiene pe care le găsim analizate în cartea *Omul și cosmosul* (1985) a lui Lars Thunberg, respectiv dimensiunea trinitară, soteriologică, teandrică, natural-socială și liturgic-sacramentală.

În ultima parte a capitolului întâi am arătat care sunt semnificațiile *revelației* și *istoriei* în gândirea maximiană. În învățătura sfântului Maxim putem identifica următoarele teme cu caracter revelațional: dimensiunea trinitară a revelației; raportul dintre Revelație și Întrupare; revelația prin intermediul legii naturale, legii scrise și legii harului; dimensiunea cosmologică a Revelației; Scriptura ca Revelație. În ceea ce privește sensul *istoriei* la sfântul Maxim, am încercat mai întâi să surprindem prin cuvântul *istorie*, viziunea maximiană asupra lumii temporale în care trăim întrucât sfântul Maxim definește *veacul* și în sensul de lume sensibilă. O altă semnificație a cuvântului *istorie* la sfântul Maxim este legată de concepția sa referitoare la timp. Nu în ultimul rând, un alt sens al cuvântului *istorie* stă în

legătură cu litera Sfintei Scripturi. Am văzut că în foarte multe locuri din opera sa, sfântul Părinte vede Sfânta Scriptură ca istorie. Privită în litera ei, Scriptura este istorie, însă contemplată în duhul ei, atunci Scriptura apare ca Revelație.

Capitolul al II-lea intitulat: „Timpul și istoria în viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul” este structurat în patru subcapitole, care la rândul lor se divid în mai multe părți. În acest capitol am folosit metoda de analiză textuală în legătură cu următoarele teme: „Dumnezeu și timpul”, „Veacul și timpul”, „Creație și timp” și „Istorie și timp”.

În primul subcapitol intitulat „Dumnezeu și timpul” am analizat două teme, respectiv: „Transcendența lui Dumnezeu în raport cu timpul” și „Creatorul timpului”.

Referitor la prima temă am arătat că în prima decadă a *Capetelor gnostice sau teologice*, concepția sfântului Maxim despre veac (αἰών) și timp (χρόνος) apare în legătură cu afirmarea transcendenței lui Dumnezeu. În capătul 1,1 sfântul Părinte afirmă că Dumnezeu este fără de început și că El exclude categoriile existențelor, respectiv pe cea a timpului exprimată prin termenul „când” (πότε) și pe cea a modului exprimată prin categoria „cum” (πως). În acest sens, părintele Dumitru Stăniloae arată că dacă Dumnezeu nu ar exclude timpul din ființa Sa, atunci acesta I-ar lua caracterul de absolută infinitate. Dumnezeu este dincolo de condițiile spațio-temporale, cărora li se supune existența făpturilor. În capătul 1, 6 sfântul Maxim susține că veșnicia lui Dumnezeu este

diferită de cele două forme de temporalitate ale fapturilor sensibile și inteligibile: timp și veac.

Referitor la a doua temă, am arătat că în viziunea sfântului Maxim Mărturisitorul, Dumnezeu este Creatorul atât al materiei, cât și al temporalității, dimensiune fără de care fapăturile create nu pot exista. Pornind de la credința naturală care se întemeiază pe revelația naturală, sfântul Maxim afirmă în *Ambiguum* 10 că Dumnezeu poate fi cunoscut ca Făcătorul veacului și timpului și al tuturor celor din veac și din timp. Sfântul Părinte afirmă că Dumnezeu este Creatorul timpului și al veacului în contextul respingerii teoriei platonice-origeniste despre cele două realități infinite: unimea (Dumnezeu) și doimea (materia și forma). Dacă doimea, adică materia și forma, ar fi infinită atunci și timpul ar fi infinit, pentru că el este legat indisolubil de natura lucrurilor și prin urmare Dumnezeu nu ar mai fi Creatorul materiei și al timpului, deoarece un infinit nu poate fi făcătorul altui infinit. Sfântul Maxim combate această viziune platonice-origenistă care făcea materia infinită și care implicit presupunea că timpul este infinit. Consecința afirmației maximiene că timpul este creat este aceea că și lucrurile care există în timp și în spațiu sunt create și astfel materia nu este coeternă cu Dumnezeu: „dacă timpul și veacul nu sunt fără de început, cu atât mai mult cele cuprinse în ele”.

În al doilea subcapitol intitulat „Veacul și timpul” am analizat definiția maximiană a timpului și a veacului din *Ambiguum* 10, apoi am arătat care sunt semnificațiile conceptului de „veac” și am încheiat cu analiza capitolului 22 din *Răspunsuri către Talasie*

referitor la veacurile întrupării și veacurile îndumnezeirii.

Mai întâi am arătat că în viziunea sfântului Maxim, timpul constituie temporalitatea lumii și fapturilor sensibile, iar eonul corespunde lumii și fapturilor inteligibile. Timpul corespunde termenului νοητα (sensibil), respectiv κτιστον (creat), iar eonul corespunde termenului αϊθητα (inteligibil) și lui ακτιστον (necreat). Sfântul Maxim definește timpul prin intermediul conceptului aristotelic de „mișcare”. Timpul este un eon măsurat prin mișcare, iar eonul este un timp lipsit de mișcare. Nu putem concluziona că eonul, despre care vorbește sfântul Maxim, este „timpul” necreatului deoarece eonul are un început. Definiția aristotelică a timpului nu a fost repetată simplu de către sfântul Maxim în contextul ontologiei sale eclesiale, ci doar cu includerea eonului ca timp lipsit de mișcare. Sotiris Mitralaxis susține că în viziunea sfântului Maxim, poate fi urmărită o întreită concepție despre timp: 1. timpul ca χρόνος, respectiv temporalitatea creației sensibile care este măsurată prin mișcare; 2. αϊών-ul ca timp lipsit de mișcare și temporalitatea creației inteligibile; 3. prefacerea sau transformarea timpului în mișcarea pururea mobilă (στάσις αεικίνητος), care este de fapt veșnicia sau „timpul” îndumnezeirii. Îndumnezeirea este definită de sfântul Maxim ca fiind concentrarea și sfârșitul timpului și veacului și a celor din timp și din veac, în Dumnezeu.

În al doilea rând, am arătat că sfântul Maxim folosește conceptul de αϊών cu mai multe sensuri de-a lungul operei sale: veșnicia sau eternitatea ca durată

nelimitată; perioadă de timp; veșnicia lui Dumnezeu; și în sensul de lume sensibilă sau inteligibilă.

În al treilea rând, m-am ocupat de analiza capitolului 22 din *Răspunsuri către Talasie*, unde sfântul Maxim face distincție între veacurile întrupării și veacurile îndumnezeirii ale căror rațiuni sunt preexistente în sfatul dumnezeiesc atemporal al Sfintei Treimi. În consecință, I Corinteni 10, 11 indică faptul că veacurile întrupării și-au atins sfârșitul prin venirea în trup a Logosului, în timp ce Efeseni 2, 7 face referire la veacurile îndumnezeirii care nu au ajuns încă la noi și în care Dumnezeu va sfârși lucrarea întrupării prin ridicarea și îndumnezeirea omului prin har.

În al treilea subcapitol intitulat „Creație și timp” am arătat mai întâi că sfântul Maxim face distincție între lucrurile lui Dumnezeu create în timp și lucrările divine necreate în timp ca bunătaea, viața, nemurirea, simplitatea, neschimbabilitatea și infinitatea. Astfel, sfântul Părinte distinge două feluri de făpturi/entități create de Dumnezeu, respectiv creațiile eterne și cele temporale. Primele nu au fost făcute de Dumnezeu în timp, însă ultimele își au începutul sau facerea în timp.

În al doilea rând, referitor la „Timpul, spațiul și firea creată” am arătat că sfântul Maxim pune un accent deosebit în opera sa pe ideea că făpturile create nu pot exista fără timp și spațiu, acestea fiind condiții *sine qua non* ale substanței create.

În al treilea rând, am analizat triada facere-mișcare-stabilitate din *Ambiguum* 7. Corectarea triadei origeniste și critica origenismului pe care o face

sfântul Maxim implică în același timp o corectare a viziunii origeniste asupra timpului și a istoriei. Triada origenistă stabilitate-mișcare-facere avea implicații negative în ceea ce privește înțelegerea timpului, a istoriei și a eshatologiei. Mișcarea era văzută de origenism ca păcat sau cădere a spiritelor preexistente în Dumnezeu. Prin urmare, dacă timpul este legat de mișcare, atunci în concepția origenistă, istoria umanității în general și viața fiecărui om în particular este văzută ca o închisoare și ca o pedeapsă pentru păcatul mișcării și a căderii spiritelor din unitatea primordială. O altă consecință negativă este legată de ascensiunea gnosticului: mișcarea temporală fiind rea, omul trebuie să scape de ea pentru a ajunge din nou în odihna sau stabilitatea primordială. Referitor la eshatologie, origeniștii susțineau că, ajunse din nou în odihna lui Dumnezeu, sufletele se vor plictisi și se vor răci din nou în dragostea față de Dumnezeu și prin urmare căderea, pedeapsa temporală și stabilitatea se vor repeta la nesfârșit. Sfântul Maxim afirmă împotriva consecințelor negative ale triadei origeniste, caracterul pozitiv al mișcării și al timpului, implicit al vieții istorice care potrivit triadei maximiene (existența – existența fericită – existența veșnică fericită) creează binele veșnic al omului. Corectarea triadei origeniste ne arată că în viziunea sfântului Maxim, istoria lumii și a omului începe cu actul creației, continuă cu mișcarea fapturilor și se sfârșește în stabilitatea sau odihna lui Dumnezeu.

În al patrulea rând, în secțiunea „Timp și sabat” am analizat textul din *Capete gnostice sau teologice* 1, 35. În acest capăt sfântul Maxim explică

ascensiunea ascetului de la o treaptă de desăvârșire inferioară, la alta superioară. Urcușul duhovnicesc al credinciosului este simultan temporal și atemporal. Prima fază a urcușului este limitată sau finită, pe când a doua fază este nelimitată sau infinită. În această fază Dumnezeu este Cel care îl introduce pe om într-un urcuș infinit.

Referitor la a cincea temă („Transcenderea timpului”) am arătat că depășirea timpului este o condiție necesară pentru atingerea scopului creării omului, respectiv îndumnezeirea. Omul este chemat să depășească timpul și să intre în eon pentru a se elibera de constrângerile timpului, de corupție și de moarte. În gândirea sfântului Maxim timpul apare ca robie a umanității și ca dușman al ei din cauza căderii în păcat, de aceea omul trebuie să depășească atât timpul ca $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$, cât și „temporalitatea” eonului, în lupta pentru veșnica existență fericită.

În subcapitolul „Istorie și timp” am analizat alte șase teme care conturează viziunea sfântului Maxim despre istorie. În acest sens, în primele două secțiuni am analizat căderea în păcat și raportul dintre Întruparea Logosului și istorie. Căderea și Întruparea reprezintă două teme fundamentale pentru înțelegerea istoriei la sfântul Maxim.

În primul rând, căderea în păcat reprezintă punctul de plecare al istoriei umanității supusă păcatului, morții, stricăciunii și instabilității veacului prezent. Sfântul Maxim conturează un tablou destul de pesimist al omenirii căzute. În *quaestio* 59, sfântul Părinte vorbește despre o înșeptită cădere a firii umane. Sfântul Maxim vede istoria ca pe un loc și

timp în care firea umană este ținută spre certare din cauză că omul nu a dus la bun sfârșit rolul de mediator între Dumnezeu și creație. Istoria sau lumea în care trăim este locul și timpul unde a căzut firea omenească prin neascultare de Dumnezeu și în care este ținută până la Învierea viitoare. În viziunea Mărturisitorului cei șapte ani, în care Nabucodonosor a fost izgonit dintre oameni și a locuit cu fiarele sălbatice, semnifică istoria, iar „roua cerului” este Revelația picurată în diferite grade și perioade ale istoriei.

În al doilea rând, referitor la raportul dintre Întrupare și istorie, am arătat că în viziunea sfântului Maxim, Mântuitorul Iisus Hristos reunește în Sine toate veacurile prin Întruparea, Învierea și Înălțarea la cer, în sensul că, asumă sau concentrează în El cele trei stări sau etape ale firii umane: cea dinainte de păcat, din timpul căderii și din starea viitoare a îndumnezeirii. Din starea primordială, Logosul Întrupat ia lipsa de păcat și facerea; din veacurile de după cădere Cuvântul Întrupat asumă trăsătura pătimitoare și nașterea, iar din veacul viitor al Împărăției cerurilor ia modul de existență al îndumnezeirii firii umane. Întruparea Logosului devine centrul istoriei spirituale a omenirii, care dă valoare și sens atât veacurilor de dinaintea Întrupării, cât și veacurilor care au urmat după aceasta. Întruparea Logosului este taina care circumscrie toate veacurile.

În al treilea rând, am analizat învățătura sfântului Maxim despre rațiunile timpului sau ale istoriei. Sfântul Părinte afirmă în *Ambiguum* 10 că rațiunile timpului se află în Dumnezeu. Rațiunile

timpului sunt indisolubil legate de rațiunile Providenței și de rațiunile Judecății lui Dumnezeu. Pornind de la textul din *quaestio* 121, am arătat că în viziunea sfântului Maxim există o legătura strânsă între Providență și istorie prin intermediul rațiunilor timpului sau ale istoriei. În ceea ce privește evenimentele pozitive sau negative ale istoriei, sfântul Maxim spune că acestea sunt întrevăzute de Dumnezeu mai înainte de realizarea și consumarea lor în timp. De aceea, dispozițiile bune sau rele ale umanității s-au arătat în istorie atunci când a îngăduit Pronia, prin intermediul faptelor istorice. Sfântul Maxim ne îndeamnă să căutăm prin contemplație rațiunile divine ascunse în evenimentele din istoria biblică și universală a umanității. Sensul teologiei istoriei la sfântul Maxim constă în identificarea rațiunilor și intențiilor divine ascunse și revelate deopotrivă în evenimentele istorice, biblice și umane, ca rațiuni ale istoriei sau rațiuni ale timpului. Contemplarea rațiunilor timpului presupune depășirea timpului și a spațiului prin virtute și cunoașterea lui Dumnezeu.

În al patrulea rând, am arătat că în viziunea sfântului Maxim, sfântul proroc Moise este tip al timpului, pe de o parte, datorită faptului că el este primul care a numărat timpul de la facerea lumii, iar pe de altă parte, datorită simbolismului pe care îl are faptul istoric al opririi lui Moise în pământul Canaanului. În concepția sfântului Maxim, dacă Moise este tip al timpului, atunci acest fapt istoric de la sfârșitul vieții lui Moise, respectiv oprirea lui înaintea hotarelor pământului făgăduinței, arată că și timpul nu

va intra împreună cu aceia, pe care el îi conduce în viața veșnică, după cum nici Moise nu a intrat în Canaan, care închipuie veacul viitor. Timpul nu va intra în veacul viitor pentru că Îl are pe Mântuitorul Iisus Hristos ca succesori al timpului și al veacului, după cum Moise l-a avut ca urmaș pe Iosua, care i-a condus pe israeliți în pământul Canaanului.

În al cincilea rând, am analizat *Ambiguum* 71, în care sfântul Maxim tâlcuiește motivul grigorian al jocului Cuvântului cu lumea. Textul exprimă o interesantă viziune teologică asupra jocului Cuvântului cu lumea prin Providență. „Jocul lui Dumnezeu” se referă la interacțiunile lui Dumnezeu cu umanitatea prin lumea creată văzută și temporală. Lumea văzută este un câmp al jocului între Dumnezeu și oameni sau lumea este spațiul și timpul jocului între Dumnezeu și umanitate. Dumnezeu prin jocul Său cu lumea ne atrage spre El mai întâi prin firea lucrurilor văzute, prin vederea și cunoașterea lor, apoi ne conduce la contemplarea rațiunilor mai duhovnicești, iar la sfârșit ne ridică prin teologie la cunoașterea Sa tainică.

În al șaselea rând, am analizat *Ambiguum* 46 unde sfântul Maxim tâlcuiește expresia biblică „anul Domnului primit” (Luca 4, 19) ca fiind toată întinderea veacurilor. Dumnezeu, asemenea unui Soare inteligibil, este Cel Care luminează istoria prin razele Providenței Sale, prin care a binevoit să diversifice modurile spre coacerea bunătăților sădite în lucrurile create în timp. Dumnezeu revarsă cu îmbelșugare în clepsidra timpului, printre firele de nisip ale istoriei, razele de lumină ale Revelației

dumnezeiești. La sfârșitul istoriei, El va culege roadele semințelor dumnezeiești sădite în creație. Istoria este împărțită în mai multe perioade succesive de creștere a semințelor divine sau a rațiunilor divine sădite de Dumnezeu în creație, care odată cu trecerea diverselor perioade din istoria mântuirii, acestea se află tot mai aproape de faza finală a coacerii lor, care de fapt reprezintă sfârșitul istoriei. Istoria se va sfârși atunci când semințele binelui vor ajunge la coacerea deplină, care echivalează, pentru oamenii care cred în Hristos, cu îndumnezeirea.

Capitolul al treilea, intitulat „Revelația Sfintei Treimi în istorie în viziunea Sfântului Maxim Mărturisorul”, conține opt subcapitole.

Mai întâi am arătat că mișcarea dumnezeirii de la Unime la Treime poate fi înțeleasă în sensul Revelației obiective și treptate. În actul revelației are loc o anumită mișcare a lui Dumnezeu, nu în sensul înaintării spre ceva superior Lui, ci cu scopul de a ne cuceri pe noi prin descoperirea treptată a adevărului Său treimic.

În secțiunea „Sfatul dumnezeiesc” am arătat că împărțirea istoriei în două a fost gândită în marele sfat a lui Dumnezeu, Care a împărțit cu înțelepciune veacurile, respectiv în veacurile întrupării și în veacurile îndumnezeirii. În calitate de Înger al marelui sfat, Logosul întrupat Îl descoperă pe Tatăl, fiindcă Cuvântul este singurul care cunoaște Minte (Dumnezeu Tatăl) după ființă și de aceea Logosul este singurul care poate descoperi planurile Minții cu privire la mântuirea și îndumnezeirea făpturilor.

În secțiunea a treia intitulată „Dumnezeu Creatorul, Proniatorul și Judecătorul” am arătat că atunci când sfântul Maxim Mărturisitorul tratează despre problema raportului dintre Dumnezeu și creația Sa, el vorbește despre trei calități pe care am putea să le numim energii divine, și anume despre Dumnezeu Creatorul, Proniatorul și Judecătorul. Cele trei proprietăți comunicabile ale Persoanelor Preasfintei Treimi (energia creatoare, proniatoare și judecătoare), stabilesc relația lui Dumnezeu cu creația și a omului cu Dumnezeu. Atunci când analizează cele cinci moduri ale contemplației naturale în *Ambiguum* 10, sfântul Maxim afirmă că din primele trei, cele referitoare la substanță, mișcare și diferență, Îl cunoaștem pe Dumnezeu ca Creator, Providențiator și Judecător.

În secțiunea a patra intitulată „Rațiunile Providenței și rațiunile Judecății” am arătat că în afară de conservarea și menținerea în existență a lumii create, scopul și rolul Providenței și al Judecății lui Dumnezeu este de a da un ajutor lumii în conducerea acesteia spre Dumnezeu. Dumnezeu conduce lumea și istoria prin rațiunile proniei și rațiunile judecății înspre ținta finală a existenței. Sfântul Maxim spune că prin rațiunile Providenței și rațiunile Judecății, Dumnezeu cârmuiește în chip înțelept viața noastră de aici și pe cea viitoare, ca a unor generații diferite, dând fiecareia modul cuvenit de lucrare. Rațiunile proniei se împletesc și alternează neconținut cu rațiunile Judecății. Prin aceste rațiuni Dumnezeu îndeamnă pe oameni spre cele bune atât prin inspirații și daruri pozitive, cât și prin încercări și pedepse. Aceste rațiuni

dinamice lucrează în sânul istoriei și îi dau acesteia un sens unitar. Însă istoria nu este uniformă, pentru că nici rațiunile acestea nu rămân mereu aceleași, ci fiecare generație e condusă după alte rațiuni, dându-i-se alte misiuni.

În secțiunea a cincea am analizat tema creației din nimic. În cosmologia sfântului Maxim ideea de *creatio ex nihilo* reprezintă expresia fundamentală a distanței absolute dintre Dumnezeu și creația Sa. Ea exprimă superioritatea lui Dumnezeu față de făpturi și faptul că Dumnezeu nu are nevoie de o materie preexistentă ca să creeze. Această idee exprimă convingerea că Dumnezeu este Creatorul tuturor și că El nu este dependent de nimic. Dumnezeu a binevoit să scoată făpturile din neființă la ființă, nu din necesitate, ci printr-o revărsare a bunătății Sale.

În secțiunea a șasea intitulată „Revelația Treimii în istoria mântuirii a Vechiului Testament” am analizat *Răspunsuri către Talasie* 28. Pluralul sau singularul manifestării lui Dumnezeu sau a cuvintelor Sale din Vechiul Testament are în viziunea sfântului Maxim două explicații de bază: una subiectiv-umană și alta obiectiv-divină. Din punct de vedere subiectiv-uman „Sfânta Scriptură închipuie pe Dumnezeu după dispoziția aflătoare în cei cărora le poartă de grijă”. Dumnezeu Se descoperă în două moduri, respectiv celor desăvârșiți, Dumnezeu li Se arată ca patriarhului Avraam căruia i-a descoperit rațiunea Unimii și a Treimii, iar celor care nu și-au curățit mintea de atașamentul față de materie și nu au depășit realitățile fenomenale, Dumnezeu Se revelează ca doime, așa cum lui Lot i s-au arătat doi îngeri. Înțeleasă în sensul

unei revelații trinitare obiective (sugerate de pluralul divinității) Preasfânta Treime în Unime se înfățișează în cartea Facerii în calitate de creatoare, proniatoare și judecătoare.

În secțiunea a șaptea intitulată „Lucrarea iconomică a Sfintei Treimi prin Întruparea Logosului” am analizat binecunoscuta formulă care exprimă iconomia trinitară a cărei structură este următoarea: bunăvoința (ευδοκων) Tatălui, lucrarea (αυτουργουοντι) Fiului și împreună-lucrarea (συνεργον) Duhului Sfânt. Persoanele Preasfintei Treimi, Care au plănuit în sfatul dumnezeiesc îndumnezeirea omului, contribuie împreună, fiecare cu lucrarea Sa, la mântuirea și îndumnezeirea lui. Întruparea, prin care s-a realizat mântuirea și îndumnezeirea firii umane asumate de către Logosul, este lucrarea proprie a Fiului, pe care El a împlinit-o în mod autourgic, însoțită de bunăvoința Tatălui și împreună-lucrarea Duhului Sfânt.

În secțiunea a opta intitulată „Revelație și teologie în Tâlcuirea Sfântului Maxim Mărturisitorul la Rugăciunea Tatăl nostru” am căutat să evidențiez faptul că, sfântul Maxim contemplă rugăciunea „Tatăl nostru” ca revelație a proiectului divin. Rugăciunea domnească conține tainele pe care, le-a lucrat și le-a propovăduit Cuvântul întrupat, pentru a împlini sfatul dumnezeiesc, cu privire la mântuirea și îndumnezeirea firii omenești decăzute.

În al patrulea capitol intitulat „Revelație, Întrupare și Lege” am analizat teoria triplei Întrupări a Logosului și teoria celor trei legi, prin care am dorit să arăt că în viziunea sfântului Maxim, Întruparea și

prezența Logosului în creație și în istorie reprezintă baza sau punctul de plecare al Revelației.

Referitor la raportul dintre „Logos, creație și Revelație” am arătat că în viziunea sfântului Maxim, Dumnezeu Se revelează din bunătate prin entitățile lumii create din primul moment al creației. Logosul Se revelează deodată cu multiplicarea sau Întruparea Sa în rațiunile lucrurilor. Așadar, Rațiunea cea una Se arată și Se multiplică din bunătate în toate câte sunt din Ea, pe măsura fiecăruia și recapitulează toate fapăturile în Sine.

Printr-o analiză textuală am arătat că prezența Logosului în creație și în istorie prin Întrupare reprezintă punctul de plecare al Revelației. Afirmația sfântului Maxim din *Ambiguum* 10 potrivit căreia Dumnezeu „este și Se arată prin toate și în toate” reprezintă ideea de bază a viziunii maximiene referitoare la prezența lui Dumnezeu în creație ca bază a Revelației. Coroborând această idee cu cea din *Ambiguum* 7, potrivit căreia Dumnezeu vrea să lucreze întruparea Sa în toate fapăturile și cu cea din *Ambiguum* 33 referitoare la tripla Întrupare a Logosului, reiese următorul silogism: 1. Dumnezeu este prezent în toate lucrurile și se arată prin ele (*Ambiguum* 10); 2. Întruparea este modul prin care Dumnezeu Se face prezent în creație, în Scriptură și în om prin Mântuitorul Iisus Hristos (*Ambiguum* 7 și 33); 3. din cele două puncte anterioare reiese faptul că, pe de o parte întruparea Logosului reprezintă modul prin care Dumnezeu își face începutul prezenței în fapături (a cărei prezență deplină se va arăta în veacul viitor al Împărăției lui Dumnezeu), iar pe de altă parte,

înruparea Logosului reprezintă baza sau punctul de plecare al Revelației.

Referitor la „Dialectica Revelației maximiene” am arătat că sfântul Dionisie Areopagitul reprezintă punctul de plecare al înțelegerii procesului revelator în viziunea maximiană. Sfântul Maxim preia de la sfântul Dionisie tensiunea dintre ascunderea transcendentă a lui Dumnezeu și revelarea Sa. Sfântul Maxim vede Revelația ca o dialectică interactivă, care conduce la reunificarea divinului cu omul. Inerent acestei dialectici este natura paradoxală a Revelației: Dumnezeu Se revelează ascunzându-Se, și în ascundere Se face cunoscut. În acest sens, nu vom putea vorbi niciodată de revelație, fără să vorbim de ascunderea lui Dumnezeu în arătare. Această tensiune dintre arătare și ascundere conturează o mișcare progresivă a Logosului care coboară în creație și în istorie, atrăgând creația în mișcarea Lui prin om, pentru ca mai apoi să culmineze prin reîntoarcerea fapturilor în unitatea lui Dumnezeu. Aceasta este o mișcare de la unitate la diversitate și înapoi la unitate. Iconomia dumnezeiască a Logosului are două faze: una a coborârii sau a întrupării care este realizată deja, iar cealaltă a înălțării realizată numai în Fiul lui Dumnezeu întrupat și în curs de realizare în oameni.

Referitor la învățătura despre tripla Întrupare a Logosului am arătat că pe urmele lui Origen, sfântul Maxim vorbește de o triplă întrupare a Logosului, aproape graduală, în rațiunile creației, în cuvintele Sfintei Scripturi și în om. Întruparea istorică reprezintă modelul teologic prin care se descrie prezența lui Dumnezeu în creație și în Scriptură. Învățătura despre

tripla întrupare a Logosului conduce la ideea că fiecare făptură poartă pecetea Acestuia, prin prezența în ea a rațiunilor divine. Prin învățătura despre întreita întrupare a Logosului, sfântul Maxim recunoaște prezența reală și activă a Logosului în cuvintele Scripturii și în toată creația. Fără învățătura despre tripla întrupare a Logosului nu am putea vorbi despre revelarea lui Dumnezeu prin natură, în istorie prin Scriptură, și prin harul dumnezeiesc ce s-a arătat prin trupul lui Hristos. Prin urmare, întruparea și prezența Logosului în rațiunile creației, în cuvintele Scripturii și în om, reprezintă baza Revelației.

Din învățătura maximiană despre întreita întrupare a Logosului decurge teoria celor trei legi. Sfântul Maxim recunoaște, la modul cel mai general, existența a trei seturi de legi: legea naturală (φυσικός νόμος), legea scrisă (γράφτος νόμος) și legea harului (χάριτος νόμος). Aceste trei Legi corespund celor trei moduri de prezență ale Logosului și le-am putea socoti și ca trei etape ale istoriei mântuirii. Hristos este autorul tuturor celor trei Legi, Cel care le unește și le rezumă, și totodată El este sfârșitul lor. El este prezent și chiar Se întrupează în ele în grade diferite. Sfântul Maxim arată că fiecare dintre cele trei legi este importantă pentru că ele ne conduc la o cunoaștere a conținutului lor, care este Hristos-Logosul. Însă, pentru sfântul Maxim, cea mai importantă lege dintre cele trei este legea harului, datorită nemijlocirii sale.

Superioritatea legii harului față de legea scrisă reiese din faptul că în timp ce legea scrisă acționează în mod artificial (τεχνικώς) adică în mod mijlocit prin intermediul simbolurilor (σύμβολον), enigmelor

(ἀίνυγμα) și figurilor (τύπος), legea harului nu are nevoie de intermediul simbolurilor.

Logosul Se revelează prin fiecare dintre cele trei Legi, dar în grade diferite. Revelarea Logosului prin cele trei Legi este pusă în evidență de sfântul Maxim în tâlcuirea minunii Transfigurării Domnului Iisus Hristos din *Ambiguum* 10. Lumina taborică este un simbol al dumnezeirii Mântuitorului Iisus Hristos, iar veșmintele Lui luminate simbolizează creația și Scriptura. De aici reiese și posibilitatea transfigurării materiei și a istoriei prin arătarea harului. Cele trei Legi conturează trei moduri de revelare ale Logosului, respectiv revelația prin natură, revelația prin Scriptură și revelația prin har. Sfântul Maxim spune că Logosul S-a descoperit prin creație și prin Scriptură ca printr-un vâl: prin graiul Scripturii ca Cuvânt, iar prin creație, ca Ziditor și Meșter. Prin legea harului Dumnezeu S-a revelat în mod culminant și obiectiv prin Hristos, iar în mod subiectiv Dumnezeu Se revelează prin har în experiența apofatică. O caracteristică a revelației prin har este aceea că lumina necreată se arată prin trup. Prin Hristos, trupul devine un agent al Revelației divine.

Sfântul Maxim arată în *Ambiguum* 10 că legea naturală și legea scrisă sunt de aceeași cinste, amândouă având o putere revelatoare egală. Sfântul Părinte se folosește de o analogie între cosmos și Scriptură pe baza căreia arată egalitatea dintre legea naturală și legea scrisă. Legea naturală înfățișează țesătura armonioasă a universului ca pe o carte. Prin citirea ei se desprinde Cuvântul. Ea ne dă cunoștința numai că este, nu și ce este. Legea scrisă se înfățișează

ca o altă lume constând din cer și pământ și cele de la mijloc, adică din filosofia morală, naturală și teologică, vestind puterea negrăită a Celui care a grăit. Legea naturală și legea scrisă e una, în esență, cu cealaltă, și fiecare descoperă și acoperă aceeași Rațiune, o acoperă prin literă și prin ceea ce se vede și, o descoperă prin sensul a ceea ce este nevăzut.

Sfântul Maxim spune că creația are aceeași putere de revelare ca Scriptura, pentru că și una și cealaltă conțin sau cuprind, în rațiunile lor divine, Logosul. Atât creația cât și Scriptura descoperă și acoperă sau ascund, prin litere și prin chipurile lucrurilor văzute, Rațiunea cea una. Sfântul Maxim Mărturisitorul nu face o deosebire esențială între Revelația naturală și cea supranaturală, sau biblică. Ultima nu e decât încorporarea celei dintâi în persoane și acțiuni istorice. Sfântul Maxim nu atribuie creației un rol mai mic decât Scripturii în structura revelației. Așadar, mișcarea revelatoare a Logosului este mediată de realitățile sensibile create: natura și istoria.

Referitor la secțiunea „Revelație și Lege în urcușul duhovnicesc al omului în istorie”, am arătat că există un raport între cele trei etape ale vieții duhovnicești și cele trei forme prin care se comunică omului rațiunile divine, respectiv legea naturală, legea scrisă și legea harului. Am văzut că în scolia 20 din *Răspunsuri către Talasie* 65 ordinea celor trei legi este diferită, fiindcă legea naturală este așezată după legea scrisă, fiind socotită pe o treaptă mai înaltă. Această ordine corespunde cu cele trei trepte ale urcușului duhovnicesc: lucrarea poruncilor, contemplația naturală și îndumnezeirea. Această ordine a legilor o

înțelegem dacă o aplicăm pe planul vieții fiecărei persoane, iar nu pe planul istoriei. Dacă prin legea scrisă se înțelege în special legea celor zece porunci, atunci fiecare om trebuie să înceapă urcușul spre cunoașterea lui Dumnezeu de la împlinirea poruncilor pentru a se ridica la treapta contemplației naturale, după care urmează unirea cu Dumnezeu.

În al cincilea capitol, intitulat „Revelație, istorie și Scriptură” am arătat mai întâi că sfântul Maxim Mărturisitorul vede Sfânta Scriptură atât ca istorie, cât și ca revelație. Din punctul de vedere al literei Sfânta Scriptură este istorie, iar din punctul de vedere al duhului sau al înțelesului duhovnicesc ascuns în literă, Sfânta Scriptură este un alt mod prin care Dumnezeu Se descoperă celor ce o contemplă cu mintea curată.

Referitor la „Relația dintre Vechiul Testament și Noul Testament” am văzut că sfântul Maxim consideră că Domnul Iisus Hristos este „înaintemergătorul” Său prin revelația Vechiului Testament și a Noului Testament. Sfântul Părinte face deosebire între umbra, icoana și arhetipul bunătăților din veacul viitor. Legea veche avea umbra bunătăților viitoare. Evanghelia îi pregătește pe cei ce cred, ca icoane ale acelor bunătăți sau ca icoane ale Mântuitorului Iisus Hristos. Cei ce cred în El devin icoanele Lui prin faptul că Îl au în ei pe Domnul Iisus Hristos (Arhetipul) încă din viața istorică și în El au toate bunătățile din veacul viitor, chiar dacă nedeplin arătate și actualizate în veacul prezent. În Vechiul Testament taina mântuirii s-a arătat în mod neclar ca

într-o umbră, iar în Noul Testament taina mântuirii s-a arătat ca într-o icoană.

În subcapitolul „Revelația prin personalități biblice” am arătat că în textele în care sfântul Maxim se ocupă cu tâlcuirea semnificației duhovnicești ale unor personalități din Vechiul Testament, el contemplă în acestea un tip sau o prefigurare a Mântuitorului Iisus Hristos. Astfel de exemple sunt Melchisedec, Iosua, David și Zorobabel. În final am analizat semnificațiile vieții și personalității proorocului Iona care în viziunea sfântului Maxim închipuie pe Adam, firea umană în general, pe Mântuitorul Iisus Hristos, harul proorocesc și pe poporul nemulțumitor al iudeilor.

În subcapitolul „Contemplația naturală și cunoașterea lui Dumnezeu” am discutat despre cele cinci moduri ale contemplației naturale și despre rolul simțurilor în actul cunoașterii. Referitor la raportul dintre revelație-contemplație-cunoaștere am văzut că în *Răspunsuri către Talasie* 51, sfântul Maxim afirmă că Dumnezeu Creatorul este descoperit prin rațiunile lucrurilor, care sunt urmele pașilor și a prezenței lui Dumnezeu din creație. Posibilitatea creației de a-L descoperi pe Dumnezeu constă în existența rațiunilor divine sădite în fapțurile create care conduc mintea omenească prin contemplație spre cunoașterea lui Dumnezeu.

În ultimul subcapitol intitulat „Contemplația scripturistică și cunoașterea lui Dumnezeu” am arătat că a doua formă de contemplație naturală are ca obiect Sfânta Scriptură. Prin contemplarea Sfintei Scripturi descoperim înțelesul ei duhovnicesc sau duhul, care se

află dincolo de aparența literelor. Pornind de la lucruri diferite, atât contemplația naturii, cât și contemplația Sfintei Scripturi ajung la una și aceeași țintă, pentru că Îl descoperă pe Dumnezeu, *Logosul* întrupat în *logoi*-i fapturilor și în cuvintele (λόγοι) Scripturii. Dar Îl descoperă în același timp și pe Duhul Sfânt, Cel ce este prezent în creație și Cel ce insuflă Sfânta Scriptură. Din *Capete gnostice sau teologice* 2, 73 aflăm că o consecință a înlăturării vălurilor literelor, care acoperă Cuvântul întrupat în litera Sfintei Scripturi, este cunoașterea Tatălui.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

1.1. Biblice

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
3. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a celei nouă*, Ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914.

4. *Noul Testament cu Psalmii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

1.2. Patristice

1.2.1. Ediții

1. COMBEFIS, F., *Patrologiae graeca*, vol. 90.
2. COMBEFIS, F., *Patrologiae graeca*, vol. 91.
3. ALLEN, P. și NEIL, B., *Scripta saeculi VII, Vitam Maximi Confessoris illustrantia*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 39, Turnhout și Leuven, 1999.
4. BOUDIGNON, C., *Maximi Confessoris Mystagogia una cum Latina interpretatione Anastasii Bibliothecarii*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 69, Turnhout, 2011.
5. CERESA-GASTALDO, A., MASSIMO CONFESSORE, *Capitoli sulla carita*, ediție critică cu introducere și note, „Verba Seniorum, Collana di Testi e Studi Patristici” N.S., nr. 3, Roma, 1963.
6. DECLERK, J. H., *Maximi Confessoris Quaestiones et dubia*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 10, Turnhout și Leuven, 1982.
7. DEUN, P. VAN, *Maximi Confessoris Liber asceticus*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 40, Turnhout, 2000.

8. DEUN, P. VAN, *Maximi Confesoris opuscula exegetica duo*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 23, Turnhout, 1991.
9. ESBROECK, M. J. VAN, în MAXIME LE CONFESSEUR, *Vie de la Vierge*, „Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium”, nr. 478, „Scriptores Iberici”, nr. 21, Louvain, 1986.
10. JANSSENS, B., *Maximi Confessoris Ambigua ad Thomam una cum Epistula secunda ad eundem*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 48, Turnhout, 2002.
11. JEAUNEAU, E. (ed.), *Ambigua ad Iohannem iuxta Iohannis Scotti Eriugena latinam interpretationem*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 18, Turnhout, Brepols, 1988.
12. LAGA, C. și STEEL, C., *Maximi Confesoris „Quaestiones ad Thalassium”*, I (qu. I-LV), „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 7, Turnhout, 1980.
13. LAGA, C. și STEEL, C., *Maximi Confesoris „Quaestiones ad Thalassium”*, II (qu. LVI-LXV), „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 22, Turnhout, 1990.
14. ROOSEN, B. și DEUN, P. VAN, „A Critical Edition of the *Quaestiones ad Theopemptum* of Maximus the Confessor (CPG 7696)”, în *The Journal of Eastern Christian Studies*, 55, 2003.

1.2.2. Traduceri

1. FERICITUL AUGUSTIN, *De catechizandis rudibus*, în vol. „Scrieri cu tematică pedagogică”, PSB serie nouă, vol. 16, trad. Alin-Bogdan Mihăilescu, Editura Basilica, București, 2016.
2. SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre Numirile Dumnezeiești*, în vol. „Opere complete”, traducere, introducere și note de pr. Dumitru Stăniloae, Editura Paideia, București, 1996.
3. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua către Ioan*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
4. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua către Toma*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
5. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, în „Filocalia românească”, vol. 3, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2009.
6. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Cuvânt ascetic*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia românească”, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
7. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia

- românească”, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
8. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice sau teologice*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia românească”, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
  9. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice. Despre Teologie și despre Iconomia Întrupării Fiului lui Dumnezeu*, traducere din greacă, cuvânt înainte, note și comentarii: Walther Alexander Prager, Editura Herald, București, 2008.
  10. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Tâlcuire la Tatăl nostru*, în „Filocalia românească”, vol. II, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
  11. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mystagogia*, în vol. Diac. IOAN I. ICĂ jr, *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine (studii și texte)*, Editura Deisis, Sibiu, 2012.
  12. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întrebări și nedumeriri*, în colecția „Viața în Hristos. Pagini de Filocalie”, trad. Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2012.
  13. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Epistole*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof.

Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

14. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Către preacuviosul presbiter Marin*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
15. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Opuscule teologice și polemice*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
16. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Disputa Sfântului Maxim cu Pyrrhus*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
17. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Viața Maicii Domnului*, traducere și postfață de Ioan I. Ică jr, Sibiu, 1999.

II. LUCRĂRI DE SPECIALITATE

1. ALLEN, PAULINE, NEIL, BRONWEN Ed., *The Oxford Handbook of Maximus the Confessor*, Oxford University Press, 2015.

2. BALTHASAR, HANS URS VON, *Cosmic Liturgy. The Universe According to Maximus the Confessor*, translated by Brian E. Daley, Ignatius Press, San Francisco, 2003.
3. BALTHASAR, HANS URS VON, *A Theology of History*, New York, 1963.
4. BALTHASAR, HANS URS VON, *Presence et pensee: Essai sur la philosophie religieuse de Gregoire de Nysse*, Editions Beauchesne, Paris, 1942.
5. BERDYAEV, N. A., *The Destiny of Man*, tr. N. Duddington, New York, 1960.
6. BERDYAEV, N. A., *The Meaning of History*, tr. G. Reavey, New York, 1936.
7. BERDYAEV, N. A., *The Beginning and the End*, tr. R. M. French, New York, 1952.
8. BLOWERS, PAUL M., *Exegesis and Spiritual Pedagogy in Maximus the Confessor. An Investigation of the „Quaestiones ad Thalassium”*, „Christianity and Judaism in Antiquity”, nr. 7, Notre-Dame (Indiana), 1991.
9. BRACKE, R., *Ad Sancti Studie van de biografische documenten en de levensbeschrijvingen betreffende Maximus Confessor (ca. 580-662)*, Leuven, 1980.
10. BULTMANN, R., *History and Eschatology*, Edinburgh, 1957.
11. BUTTRICK, G. A., *Christ and History*, New York, 1963.
12. CASTELLI, E., *Les Presupposes d'une theologie de l'histoire*, Paris, 1954.
13. CHIOCCHETTA, P., *Theologia della storia*, Rome, 1953.

14. COLLINGWOOD, R. G., *The Idea of History*, London, 1946.
15. COMAN, Pr. Prof. Dr. IOAN G., *Patrologie, Sfânta Mănăstire Dervent*, 1999.
16. CONNOLLY, J. M., *Human History and the Word of God*, New York, 1965.
17. COOPER, ADAM G., *Holy Flesh, wholly Deified. The Place of the Body in the Theological Vision of Saint Maximus the Confessor*, Disertație, Universitatea Durham, 2002.
18. CROCE, B., *History as the Story of Liberty*, tr. S. Sprigge, New York, 1941.
19. CROCE, VITTORIO, *Tradizione e ricerca. Il metodo teologico di san Massimo il Confessore*, „Studia Patristica Mediolanensia”, nr. 2, Milano, 1974.
20. CULLMAN, O., *Christ and Time*, tr. F. V. Filson, Philadelphia, 1964.
21. DANIELOU, J., *The Lord of History*, tr. N. Abercrombie, Chicago, 1958.
22. DOUCET, M., *Dispute de Maxime le Confesseur avec Pyrrhus*, Disertație, Montreal, 1972.
23. EPIFANOVICI, Prof. S. L., *Sfântul Maxim Mărturisorul și teologia bizantină*, trad. pr. Marcel Corja, Editura Evanghelistos, București, 2009.
24. GARRIGUES, J.-M., *Maxime le Confesseur. La charite, avenir divin de l'homme*, Theologie Historique 38, Paris, 1976.
25. GATTI, M.L., *Massimo il Confessore. Saggio di bibliografia generale regionata e contributi*

- per una ricostruzione scientifica del suo pensiero metafisico e religioso*, Milano, 1987.
26. GOLITZIN, ALEXANDER, *Dionisie Areopagitul mistagogul – O lectură monahală*, trad. ieromonah Nectarie Dărăban, Editura Deisis, Sibiu, 2015.
  27. HEINZER, FELIX, *Gottes Sohn als Mensch. Die Struktur des Menschseins Christi bei Maximus Confessor*, „Paradosis”, nr. 26, Fribourg, 1980.
  28. HILL, JONATHAN, *Istoria gândirii creștine*, Editura Casa Cărții, Oradea, 2007.
  29. ICĂ, IOAN I. jr, *Mystagogia Trinitatis. Probleme ale teologiei trinitare patristice și moderne cu referire specială la triadologia Sfântului Maxim Mărturisorul*, Editura Deisis, Sibiu, 1998.
  30. ICĂ, IOAN I. JR, *Sfântul Maxim Mărturisorul (580-662) și tovarășii săi întru martiriu: papa Martin, Anastasie Monahul, Anastasie Apocrisiarul. „Vieți” – actele procesului – documentele exilului*, Editura Deisis, Sibiu, 2004.
  31. ICĂ, Diac. IOAN I. JR, *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – Integrala comentariilor liturgice bizantine*, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
  32. KANNENGIESSER, CHARLES, *Handbook of Patristic Exegesis*, vol. 1: *The Bible in Ancient Christianity*, Brill, Leiden-Boston, 2006.
  33. KARAYIANNIS, VASILIOS, *Maxime le Confesseur – Essence et énergies de Dieu*, în „Theologie Historique”, vol. 93, Beauchesne, Paris, 1993.

34. KATTAN, ASSAAD ELIAS, *Verleiblichung und Synergie. Grundzuge der bibelhermeneutik bei Maximus Confessor*, (Supplements to Vigiliae Christianae. Texts and Studies of Early Christian Life and Language, 63), Leiden-Boston: Brill, 2003.
35. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *La divinisation de l'homme selon saint Maxime le Confesseur*, „Cogitatio Fidei”, nr. 194, Paris, 1996.
36. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Maxime le Confesseur, mediateur entre l'Orient et l'Occident*, Paris, 1998.
37. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Sfântul Maxim Mărturisorul. O introducere*, trad. Marinele Bojin, Editura Doxologia, Iași, 2013.
38. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Sfântul Maxim Mărturisorul, mediator între Răsărit și Apus*, trad. Daniela Cojocariu, Editura Doxologia, Iași, 2010.
39. LEMENI, ADRIAN, *Sensul eshatologic al creației*, Editura Asab, București, 2007.
40. LETHEL, F.-M., *Theologie de l'agonie du Christ. La liberte humaine du Fils de Dieu et son importance soteriologique mises en lumiere par saint Maxime le Confesseur*, „Theologie historique”, nr. 52, Paris, 1979.
41. LOLLAR, JOSHUA GARETH, „*To See Into the Life of Things*”. *The contemplation of Nature in Maximus the Confessor's Ambigua to John*, vol. I, Indiana, 2011.
42. LOWITH, K., *Meaning in History*, Chicago, 1949.

43. MADDEN, JAMES NICHOLAS, *Christology and Anthropology in the Spirituality of Maximus the Confessor, with Special Reference to the Expositio Orationis Dominicae*, Disertație, Durham, 1982.
44. MARITAIN, J., *On the Philosophy of History*, ed. J. W. Evans, New York, 1957.
45. MATEO-SECO, FRANCISCO, MASPERO, GIULIO, *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*, Brill, Leiden – Boston, 2010.
46. MUELLER-JOURDAN, PASCAL, *Typologie spatio-temporelle de l'ecclēsia byzantine. La „Mystagogie” de Maxime le Confesseur dans la culture philosophique de l'Antiquitē tardive*, „Supplements to Vigiliae Christiane”, nr. 74, Leiden și Boston, 2005.
47. *New Catholic Encyclopedia*, Gale Publishing, 2002.
48. NIEBUHR, R., *Faith and History*, New York, 1949.
49. NICHOLS, AIDAN, *Byzantine Gospel. Maximus the Confessor in Modern Scholarship*, T&T CLARK, Edinburgh, 1993.
50. PANNENBERG, W., *Theology and the Kingdom of God*, Philadelphia, 1969.
51. PELIKAN, JAROSLAV, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. II – *Spiritul creștinătății răsăritene (600-1700)*, traducere și note de pr. prof. Nicolai Buga, Editura Polirom, Iași, 2004.
52. PIEPER, J., *The End of Time*, tr. M. Bullock, Londra, 1954.

53. PIRET, PIERRE, *Le Christ et la Trinite selon Maxime le Confesseur*, „Theologie historique”, nr. 69, Paris, 1983.
54. RAHNER, K., *Theological Investigations*, tr. C. Ernst and K. H. Kruger, vol. 1-2, Baltimore, 1961-64.
55. RICHARDSON, A., *History Sacred and Profane*, Philadelphia, 1964.
56. RIOU, ALAIN, *Le Monde et l'Eglise selon Maxime le Confesseur*, „Theologie historique”, nr. 22, Paris, 1973.
57. RUST, E. C., *The Christian Understanding of History*, Londra, 1947.
58. RUST, E. C., *Salvation History: A Biblical Interpretation*, Richmond, Va. 1962.
59. RUST, E. C., *Towards a Theological Understanding of History*, New York, 1963.
60. SCHONBORN, CHRISTOPH VON, *Sofronie al Ierusalimului. Viața monahală și mărturisirea doctrinară*, trad. de M. și A. Alexandrescu, ediție de O. Gordon, București, 2007.
61. SHERWOOD, POLYCARP, *The Earlier Ambigua of St Maximus the Confessor and his Refutation of Origenism*, „Studia Anselmiana”, nr. 36, Roma, 1955.
62. SHERWOOD, P., *An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor*, Roma, 1952.
63. SHERWOOD, P., *St Maximus the Confessor, The Ascetic Life. The Four Centuries on Charity*, „Ancient Christian Writers”, nr. 21, Londra, 1955.

64. SHINN, R., *Christianity and the Problem of History*, New York, 1953.
65. STĂNILOAE, Pr. Prof. DUMITRU, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
66. STĂNILOAE, Pr. Prof. DUMITRU, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
67. STĂNILOAE, Pr. Prof. DUMITRU, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
68. STOENESCU, PS DANIL, *Epicleze – gânduri, reflecții, meditații*, Editura Învierea, Vârșeț, 2012.
69. THUNBERG, LARS, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisitorul. Microcosmos și mediator*, trad. Anca Popescu, Editura Sofia, București, 2005.
70. THUNBERG, LARS, *Man ans the Cosmos. The Vision of St Maximus the Confessor*, Crestwood (New York), 1985.
71. TILlich, PAUL, *The Interpretation of History*, New York, 1936.
72. TOLLEFSEN, TORSTEIN THEODOR, *The Christocentric Cosmology of St Maximus the Confessor*, Oxford University Press, 2008.
73. TORONEN, MELCHISEDEC, *Union and Distinction in the Thought of St Maximus the Confessor*, Oxford University Press, 2007.

74. TZAMALIKOS, P., *Origen: Philosophy of History & Eschatology*, Brill, Leiden – Boston, 2007.
75. TZAMALIKOS, P., *Origen: Cosmology and Ontology of Time*, Brill, Leiden – Boston, 2006.
76. VASILJEVIC, Ed. Bishop MAXIM, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, Sebastian Press & The Faculty of Orthodox Theology – University of Belgrade, 2013.
77. VILLER, M., *La spiritualite des premiers siecles chretiens*, „Bibliotheque catholique des sciences religieuses”, nr. 32, Paris, 1930.
78. WOLKER, W., *Maximus Confessor als Meister des geistlichen Lebens*, Wiesbaden, 1965.

III. ARTICOLE ȘI STUDII

1. ALLEN, P., „Blue-Print for the Edition of Documenta ad Vitam Maximi Confessoris spectantia”, în C. LAGA, J.A. MUNITIZ și L. VAN ROMPEY (ed.), *After Chalcedon: Studies in Theology and Church History*, Leuven, 1985, pp. 11-21.
2. ALLEN, P. și NEIL, B., Introducere și note la *The Life of Maximus the confessor. Recension 3*, Strathfield, 2003.
3. BAHRIM, Pr. DRAGOȘ, „*Theoria: o hermeneutică mystagogenică la Sfântul Maxim Mărturisitorul*”, Studiu introductiv la vol. *Sfântul Maxim*

Mărturisorul – Întrebări și nedumeriri, trad. Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 9-64.

4. AUBERT, R., „Discussions recentes autour de la theologie de l’histoire”, in *Collectanea Mechliniensia* 33 (1948), pp. 129-149.
5. BALAS, D., „Eternity and Time in Gregory of Nyssa’s *Contra Eunomium*”, în: H. DORRIE, M. ALTENBURGER și U. SCHRAMM (edd.), *Gregor von Nyssa und die Philosophie*, Brill, Leiden, 1976, pp. 128-155.
6. BATHRELLOS, DEMETRIOS, „St Maximus the Confessor’s Contribution(s) to the Notion of Freedom”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 129-142.
7. BĂLAN, MARIN, *Sfinții Părinți greci despre timp*, în vol. „Viață și conștiință în orizontul temporalității. Abordare teologică, filosofică și științifică”, Editura Basilica, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Editura Universității din București, București, 2015.
8. BELLINI, ENZO, „Maxime interprete du Pseudo-Denys l’Areopagite”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 37-49.

9. BENEVITCH, GRIGORY, „Maximus the Confessor and John Philoponus in Their Approach to Theology and Philosophy”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 71-81.
10. BERGER, CALINIC, „A Contemporary Synthesis of St Maximus' Theology: The Work of Fr. Dumitru Stăniloae”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 389-405.
11. BERTHOLD, GEORGE C., „History and Exegesis in Evagrius and Maximus”, în L. LIES (ed.), *Origeniana Quarta. Die Referate des 4. Internationalen Origeneskongresses (Innsbruck, 2-6. September 1985)*, „Innsbrucker theologische Studien” nr. 19, Innsbruck și Viena, 1987, pp. 390-404.
12. BERTHOLD, GEORGE C., „Levels of Scriptural Meaning in Maximus the Confessor”, în *Studia Patristica*, XXVII, 1993, pp. 129-144.
13. BERTHOLD, GEORGE C., „Maximus Confessor: Theologian of the Word”, în: C. KANNENGIESSER (ed.), *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity*, II, Leyden și Boston, 2004, pp. 942-973.
14. BERTHOLD, GEORGE C., „The Cappadocian Roots of Maximus the Confessor”, în F. HEINZER și C.

VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 51-59.

15. BILIUȚĂ, I., „Problema temporalității în perspectiva sfinților Grigorie de Nyssa și Maxim Mărturisitorul”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, 49, 2004, pp. 265- 277.
16. BLOWERS, PAUL M., „Realized Eschatology in Maximus the Confessor, *Ad Thalassium 22*”, în: *Studia Patristica*, vol. XXXII, Peeters, Leuven, 1997, pp. 258-263.
17. BLOWERS, PAUL M., „The Analogy of Scripture and Cosmos in Maximus the Confessor”, în *Studia Patristica*, XVII, 1993, pp. 145-149.
18. BLOWERS, PAUL M., „The Interpretive Dance: Concealment, Disclosure, and Deferral of Meaning in Maximus the Confessor’s Hermeneutical Theology”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 253-259.
19. BLOWERS, PAUL M., „On the ‘Play’ of Divine Providence in Gregory Nazianzen and Maximus the Confessor”, în ed. CHRISTOPHER W. BEELEY, *Re-Reading Gregory of Nazianzus: Essays on History, Theology and Culture*, DC: Catholic University of America Press, 2012, pp. 183-201.

20. BLOWERS, PAUL M., „Eastern Orthodox Biblical Interpretation”, în ALAN HAUSER, DUANE WATSON (eds.), SCHUYLER KAUFMAN (assoc. ed.), *A History of Biblical Interpretation*, vol. 2: *The Medieval through the Reformation Periods*, Eerdmans, 2009, pp. 172-200.
21. BLOWERS, PAUL M., „The Anagogical Imagination: Maximus the Confessor and the Legacy of Origenian Hermeneutics”, în G. DORIVAL, A. LE BOULLUEC (ed.), *Origeniana Sexta. Origene et la Bible. Actes du Colloquium Origenianum Sextum. Chantilly, 30 aout – 3 septembre 1993*, (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 118), Leuven, 1995, pp. 639-654.
22. BLOWERS, PAUL M., WILKEN, ROBERT LOUIS, *Introducere la On the Cosmic Mystery of Jesus Christ. Selected Writings from St Maximus the Confessor*, St Vladimir's Seminary Press, New York, 2003, pp. 13-43.
23. BOOJAMRA, J., „Original Sin according to St Maximus the Confessor”, în: *St Vladimir's Theological Quarterly*, 20, 1976, pp. 19-30.
24. BRACKE, RAPHAEL B., „Some Aspects of the Manuscript Tradition of the Ambigua of Maximus the Confessor”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 97-109.
25. BRADSHAW, DAVID, „St Maximus the Confessor on the Will”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC,

- Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 143-157.
26. BRADSHAW, DAVID, „Time and Eternity in the Greek Fathers”, în *The Thomist*, 70 (2006), pp. 311-366.
  27. BRUNE, F., „La redemption chez saint Maxime le Confesseur” în *Contacts*, 30, 1978, pp. 141-171.
  28. CERASA-GASTALDO, ALDO, „Tradition et innovation linguistique chez Maxime le Confesseur”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 123-137.
  29. COOPER, ADAM G., „Maximus the Confessor on the Structural Dynamics of Revelation”, în *Vigiliae Christianae*, 55, Brill, Leiden, 2001, pp. 161-186.
  30. COOPER, ADAM G., „Saint Maximus on the Mystery of Marriage and the Body: a Reconsideration”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 195-221.
  31. CHRISTOU, PANAYOTIS, „Maximos Confessor on the Infinity of Man”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur*,

- Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 261-271.
32. CROCE, VITTORIO, VALENTE, BRUNO, „Provvidenza e pedagogia divina nella storia”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 247-259.
  33. DALEY, BRIAN E., „Apokatastasis and «Honorable Silence» in the Eschatology of Maximus the Confessor”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 309-339.
  34. DALEY, BRIAN E., „Maximus Confessor, Leontius of Byzantium, and the Late Aristotelian Metaphysics of the Person”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 55-70.
  35. DALMAIS, IRENEE-HENRI, „La manifestation du Logos dans l’homme et dans l’Eglise. Typologie antropologique et typologie d’apres Qu. Thal. 60 et la Mystagogie”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 13-25.

36. DALMAIS, I.-H., „La theorie des «logoi» des creatures chez saint Maxime le Confesseur”, în *Revue des sciences philosophique et theologiques*, 36, 1952, pp. 244-249.
37. DECLERK, JOSE H., „La tradicion des Quaestiones et dubia de S. Maxime le Confesseur”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 85-96.
38. DEVRESSE, R., „La Vie de S. Maxime le Confesseur et ses recensions”, în *Analecta Bollandiana*, 46, 1928, pp. 5-49.
39. DOUCET, MARCEL, „Vues recentes sur les «metamorphoses» de la pensee de saint Maxime le Confesseur”, în *Science et Esprit*, 31, 1979, pp. 269-302.
40. DOUCET, MARCEL, „Est-ce que le monothelisme a fait autant d'illustres victims? Reflexions sur un ouvrage de F.-M. Lethel”, în *Science et Esprit*, 35, 1983, pp. 53-83.
41. DOUCET, MARCEL, „La volonte humaine du Christ, specialement en son agonie. Maxime le Confesseur interprete de l'Ecriture”, în *Science et Esprit*, 37, 1985, pp. 123-159.
42. EPSEN, EDWARD, „Eternity is a Present, Time is its Unwrapping”, în *Heythrop Journal*, LI (2010), pp. 417-429.
43. GALLAHER, BRANDON F., „Chalice of Eternity: An Ortodox Theology of Time”, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, 57:1 (2013), pp. 5-35.

44. GARRIGUES, JUAN-MIGUEL, „Le dessein d'adoption du Createur dans son rapport au Fils d'apres S. Maxime le Confesseur”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 173-192.
45. GARRIGUES, J.-M., „La personne composee du Christ d'apres saint Maxime le Confesseur”, în *Revue thomiste*, 74, 1974, pp. 181-188.
46. GARRIGUES, J.-M., „La martyre de saint Maxime le Confesseur”, în *Revue thomiste*, 26, 1976, pp. 411-414.
47. GAVRILYUK, PAUL L., „Geoges Florovsky's Reading of Maximus: Anti-Bulgakov or Pro-Bulgakov?”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 407-415.
48. GRUMEL, V., „Notes d'histoire et de chronologie sur la vie de saint Maxime le Confesseur”, în *Echos d'Orient*, 26, 1927, pp. 24-32.
49. GUILLOU, MARIE-JOSEPH LE, „Quelques reflexions sur Constantinople III et la soteriologie de Maxime”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 235-237.

50. HANCHEȘ, Pr. M., „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Comentariu la Psalmul 59”, în: *Altarul Banatului*, nr. 10-12, 2003, pp. 93-103.
51. HEINZER, FELIX, „L'explication trinitaire de l'Economie chez Maxime le Confesseur”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 159-172.
52. Ed. FILIP IVANOVIC, *Dionysius the Areopagite between Orthodoxy and Heresy*, Cambridge Scholars Publishing, 2011, pp. 135-156.
53. JEAUNEAU, EDOUARD, „Jean l'Erigen et les Ambigua ad Iohannem de Maxime le Confesseur”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 343-364.
54. JEVTIC, Bishop ATANASIJE of Herzegovina, „The Mystery of Christ: God's Eternal Gospel, for Man and for the World”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 17-24.
55. KHOPERIA, L., „Old Georgian Sources on Maximus the Confessor”, în *Le Museon*, 116, 2003, pp. 395-414.
56. KHOPERIA, L., „La traduction par Euthyme l'Athonite de la Vie de Maxime le Confesseur

- et ses interconnexions avec les sources grecques”, în *Mravaltavi*, 21, 2005, pp. 52-62.
57. KHOPERIA, L., „Maximus the Confessor: Life and Works in the Georgian Tradition”, în T. MGALOBlishvili și L. KHOPERIA (ed.), *Maximus the Confessor and Georgia*, Londra, 2009, pp. 25-48.
58. LAGA, CARL, „Maximus as a Stylist in Quastiones ad Thalassium”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 139-146.
59. JEAN-CLAUDE LARCHET, „Ancestral Sin according to St Maximus the Confessor: a Bridge between Eastern and Western Conceptions”, în: *Sobornost/ECR*, 20, 1998, pp. 26-48.
60. LARCHET, J.-CL., Introducere la MAXIME LE CONFESSEUR, *Opuscles theologiques et polemiques*, Paris, 1996, pp. 7-16.
61. LARCHET, J.-CL., „Le martyre, l'exil et la mort de saint Maxime le Confesseur et de ses deux disciples, Anastase le Disciple et Anastase l'Apocrisaire: quelques precisions en rapport avec des decouvertes archeologique recentes”, în *Revue d'histoire ecclesiastique*, 108, 2013, pp. 65-96.
62. LETHEL, FRANCOIS-MARIE, „La priere de Jesus a Gethsemani dans la controverse monothelite”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur*

- Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 207-214.
63. LOLLAR, JOSHUA, „*Pathos and Techne in St Maximus the Confessor*”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 223-238.
64. LOUTH, ANDREW, „Time and Space in Maximus the Confessor” (articol netipărit, dar prezentat la conferința *Neoplatonism and St. Maximus the Confessor*, Atena, 2008).
65. LOUTH, ANDREW, „Maximus the Confessor”, în C. JONES, G. WAINWRIGHT și E. YARNOLD (ed.), *The Study of Spirituality*, New York, 1986, pp. 190-195.
66. LOUTH, ANDREW, „St Gregory the Theologian and St Maximus the Confessor: the Shaping of Tradition”, în S. COAKLEY și D.A. PAILIN (ed.), *The Making and Remaking of Christian Doctrine: Essays in Honour of Maurice wiles*, Oxford, 1993, pp. 117-130.
67. LOUTH, ANDREW, „St Denys the Areopagite and St Maximus the Confessor: A Question of Influence”, în *Studia Patristica*, XXVII, 1993, pp. 166-174.
68. LOUTH, ANDREW, „St Maximus the Confessor between East and West”, în *Studia Patristica*, XXXII, 1997, pp. 332-345.
69. LOUTH, ANDREW, „Sfântul Maxim, monah și Mărturisorul: actualitatea lui”, în *Revista Teologică*, N.S. 7 (79), 1997, pp. 132-139.

70. LOUTH, ANDREW, „Dogma and Spirituality in St Maximus the Confessor”, în *Prayer and Spirituality in the Early Church*, I, Brisbane, 1998, pp. 197-208.
71. LOUTH, ANDREW, „Recent Research on St Maximus the Confessor”, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, 42, 1998, pp. 67-84.
72. LOUTH, ANDREW, „St Maximos, Monk and Confessor: His Relevance for Today”, în J. RAITT (ed.), *Wisdom of the Byzantine Church. Evagrius of Pontos and Maximus the Confessor. Four Lectures by Andrew Louth (1997 Paine Lectures in Religion)*, Columbia (Missouri), 1998, pp. 12-19.
73. LOUTH, ANDREW, „The Transfiguration in the Theology of St Maximos the Confessor”, în J. RAITT (ed.), *Wisdom of the Byzantine Church. Evagrius of Pontos and Maximus the Confessor. Four Lectures by Andrew Louth (1997 Paine Lectures in Religion)*, pp. 19-30.
74. LOUTH, ANDREW, „Apophatic Theology and the Liturgy in St Maximos the Confessor”, în J. RAITT (ed.), *Wisdom of the Byzantine Church. Evagrius of Pontos and Maximus the Confessor. Four Lectures by Andrew Louth (1997 Paine Lectures in Religion)*, pp. 34-45.
75. LOUTH, ANDREW, „Love and the Trinity. Saint Augustine and the Greek Fathers”, în *Augustinian Studies*, 33, 2002, pp. 7-13.
76. LOUTH, ANDREW, „The Ecclesiology of Saint Maximos the Confessor”, în *International*

- Journal for the Study of Christian Church*, 4, 2004, pp. 109-120.
77. LOUTH, ANDREW, „The Reception of Dionysius in the Byzantine World: Maximus to Palamas”, în *Modern Theology*, 24, 2008, pp. 585-599.
78. LOUTH, ANDREW, „The Reception of Dionysius up to Maximus the Confessor”, în *Modern Theology*, 24, 2008, pp. 573-583.
79. LOUTH, ANDREW, „St Maximos’ Doctrine of the Logoi Creation”, în *Studia Patristica*, XLVIII, 2010, pp. 77-84.
80. LOUTH, ANDREW, „The Views of St Maximus the Confessor on the Institutional Church”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 347-355.
81. MADDEN, JOHN D., „The Authenticity of Early Definitions of Will (*thelesis*)”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, pp. 61-79.
82. MADDEN, NICHOLAS OCD, „The Commentary on the Pater Noster: An Exemple of the Structural Methodology of Maximus the Confessor”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 147-155.

83. MANOUSSAKIS, JOHN PANTELEIMON, „The Dialectic of Communion and Otherness in St Maximus’ Understanding of the Will”, in Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 159-180.
84. MIDIC, IGNATIE, „The Roots of the Church according to St Maximus the Confessor”, in Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 337-345.
85. MILKOV, KOSTAKE, „Maximus and Healing of the Sexual Division of Creation”, in Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 427-436.
86. MITRALEXIS, SOTIRIS, „A Note on the Definition of χρόνος and αἰών in St Maximus the Confessor through Aristotle”, in: VASILJEVIC MAXIM (ed.), *Knowing the Purpose of Creation through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St. Maximus the Confessor*, Sebastian Press & The Faculty of Orthodox Theology – University of Belgrade, 2013, pp. 419-426.

87. MITRALEXIS, SOTIRIS, „Maximus the Confessor’s ‘Aeon’ as a Distinct Mode of Temporality”, în: *The Heythrop Journal*, 57:2 (2016).
88. MITRALEXIS, SOTIRIS, „Can We Trace a Comprehensive Theory of Time in Maximus the Confessor’s Work?”, în: *Philosophia*, the Philosophy Journal of the Academy of Athens, 45/2015, pp. 252-267.
89. MITRALEXIS, SOTIRIS, „Temporality in Aristotle’s Philosophy: Motion, Time and Decay”, în: *Φιλοσοφειν*, 11/2015, pp. 149-174.
90. MUELLER-JOURDAN, PASCAL, „Where and When as Metaphysical Prerequisites for Creation in *Ambiguum* 10”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 287-296.
91. MUILENBURG, J., „The Biblical View of Time”, *Harvard Theological Review*, 54, 1961, pp. 225-252.
92. NEIL, B., „The Lives of Pope Martin I and Maximus the Confessor: Some reconsiderations of Dating the Provenance”, în *Byzantion*, 68, 1998, pp. 91-109.
93. NEIL, B., *Introducere la Scripta saeculi VII Vitam Maximi Confessoris illustrantia*, „Corpus christianorum. Series graeca”, nr. 39, Turnhout și Leuven, 1999, pp. XI-XXIII.
94. NEIL, B., „The Greek Life of Maximus the Confessor (BHG 1234) and its Three

- Recensions”, în *Studia Patristica*, 36, 2001, pp. 46-53.
95. NEIL, B. și ALLEN, P., *Introducere și note la Maximus the Confessor and his Companions. Documents from Exile*, Oxford, 2002.
96. NESTERUK, ALEXEI V., „The Cosmos of the World and the Cosmos of the Church: Saint Maximus the Confessor, Modern Cosmology and the Sense of the Universe”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 297-333.
97. PAPANIKOLAOU, ARISTOTLE, „Learning How to Love: Saint Maximus on Virtue”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 239-250.
98. PARSENIOS, GEORGE, „John the Evangelist as John the Forerunner? First Thoughts on the Use of Scripture in *Ambiguum* 21”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 261-270.
99. PELIKAN, JAROSLAV, „The Place of Maximus Confessor in the History of Christian Thought”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN

(ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 387-402.

100. PIRET, PIERRE, „Christologie et theologie trinitaire chez Maxime le Confesseur, d’apres sa formule des natures «desquelles, en lesquelles et lesquelles est le Christ»”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 215-222.
101. PLACES, EDOUARD DES, „Maxime le Confesseur et Diadoque de Photice”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 29-35.
102. PLASS, PAUL, „Transcendent Time in Maximus the Confessor”, în *The Thomist*, 44, 1980, pp. 259-277.
103. POPA, Î.P.S. Dr. IRINEU, „Teologia Sfântului Maxim Mărturisorul ca fluiditate harică ce iriază din inspirația Sfintei Treimi”, în vol. *Studia Theologica – Teologie și spiritualitate în gândirea Sfântului Maxim Mărturisorul*, vol. I, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2009, pp. 8-26.
104. RADOSAVLJEVIC, ARTEMIJE, „Le probleme du «presuppose» ou du «non-presuppose» de l’Incarnation de Dieu le Verbe”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor*.

Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980, Fribourg, 1982, pp. 193-206.

105. RENCZES, PHILIPP GABRIEL, „The Concept of ἑξις (hexis) in the Theological Anthropology of Saint Maximus the Confessor”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 181-191.
106. RIEDINGER, RUDOLF, „Die Lateransynode von 649 und Maximus der Bekenner”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 111-121.
107. SAKVARELIDZE, NINO, „Contextualization and Actualization of St Maximus' Textual and Spiritual Heritage”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 271-283.
108. SCHONBORN, CHRISTOPH, „Plaisir et douleur dans l'analyse de S. Maxime, d'après les Quaestiones ad Thalassium”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 273-284.

109. SHERWOOD, P., „Notes on Maximus the Confessor”, în *The American Benedictine Review*, 1, 1950, pp. 345-356.
110. SHERWOOD, P., „Constantinople III”, în F.-X. MURPHY și P. SHERWOOD, *Constantinople II et III*, în G. DUMEIGE (ed.), *Histoire des conciles cecumeniques*, t. III, Paris, 1974, pp. 155-188.
111. SIMONOPETRITES, Fr. MAXIMOS, „The Reception of His Thought in East and West”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 25-53.
112. SKLIRIS, DIONYSIOS, „Hypostasis”, „Person”, „Individual”, „Mode”: A Comparison between the Terms that Denote Concrete Being in St Maximus’ Theology”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 437-450.
113. SONEA, CRISTIAN-SEBASTIAN, „Man’s Mission as Mediator for the Entire World according to Saint Maximus Confessor’s Theology”, în *International Journal of Orthodox Theology*, 3:3 (2012), pp. 175-193.
114. SOTIROPOULOS, CHARALAMPOS G., „Remarques sur l’edition critique de la Mystagogie de S. Maxime le Confesseur”, în

F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, p. 83.

115. STEEL, CARLOS, „Un admirateur de S. Maxime a la cour des Comnènes: Isaac le Sebastocrator”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 365-373.
116. STICKELBERGER, HANS, „Freisetzende Einheit. Über ein christologisches Grundaxiom bei Maximus Confessor und Karl Rahner”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 375-384.
117. STOENESCU, DANIL NACU, „Învățătura Sfântului Maxim Mărturisitorul despre rațiunile divine”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXXV (1985), nr. 7-8, pp. 418-430.
118. STOENESCU, PS DANIL, „Rațiunile timpului”, în *Oastea Domnului*, nr. 12/2016 (an XXV), pp. 6-8.
119. STOIENESCU, Drd. IOAN-ALEXANDRU, „Dumnezeu și timpul în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în „*Studia Doctoralia*”, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, anul 1, nr. 1, 2016, pp. 298-321.
120. STUDER, BASIL, „Zur Soteriologie des Maximus Confessor”, în F. HEINZER și C. VON

SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 239-246.

121. THEODOROU, A., „«Cur Deus Homo?» Απρουποθετος η εμπρουποθετος ενανθρωπησις του Θεου Λογου (Σχολιον εις την θεολογιαν του αγιου Μαξιμου)”, *ην Επιστημονικη Επετηρις της Θεολογικης Σχολης του Πανεπιστημιου Αθηνων*, 19, 1972, pp. 295-340.
122. THUNBERG, LARS, „Symbol and Mystery in St Maximus the Confessor. With particular reference to the doctrine of eucharistic presence”, *ην F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, Fribourg, 1982, pp. 285-308.
123. TOLLEFSEN, TORSTEIN THEODOR, „St Maximus' Concept of a Human Hypostasis”, *ην Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 115-127.
124. UTHEMANN, KARL-HEINZ, „Das anthropologische Modell der hypostatischen Union bei Maximus Confessor. Zur innerchalkedonischen Transformation eines Paradigmas”, *ην F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), Maximus Confessor. Actes du*

Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980, Fribourg, 1982, pp. 223-233.

125. VASILJEVIC, MAXIM, „Death, Resurrection, and the Church in St Maximus’ Theology”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 357-378.
126. VERGHESE, T.P., „ΔΙΑΣΤΗΜΑ and ΔΙΑΣΤΑΣΙΣ in Gregory of Nyssa: Introduction to a Concept and the Posing of a Problem”, în: H. DORRIE, M. ALTENBURGER și U. SCHRAMM (edd.), *Gregor von Nyssa und die Philosophie*, Brill, Leiden, 1976, pp. 243-258.
127. VILLER, M., „Aux sources de la spiritualite de saint Maxime. Les oeuvres d’Evagre le Pontique”, în *Revue d’ascetique et de mystique*, 11, 1930.
128. VOICU, CONSTANTIN, „Hristologia cosmică după Sfântul Maxim Mărturisitorul”, în vol. diac. IOAN I. ICĂ JR (ed.), *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe, Sibiu, 1993, pp. 589-607.
129. YANNARAS, CHRISTOS, „The Ontological Realism of our Hopes Hereafter: Conclusions from St Maximus the Confessor’s Brief References”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC,

Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012, pp. 379-386.

130. ZIZIOULAS, JOHN, „Person and Nature in the Theology of St Maximus the Confessor”, în Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012, pp. 85-113.*